

ЗАШТО ЈЕ СТУДЕНИЦА ПОСВЕЋЕНА СВ. БОГОРОДИЦИ БЛАГОДЕТЕЛНИЦИ (ЕВЕРГЕТИДИ)

Наш истакнути научни радник на литургици и историји црквене уметности, г. Л. Мирковић, у једној својој скопашњој лепој и убедљивој расправи (Старинар, 3 серија, X—XI, 1935—1936, 83—86) показао је, да је хиландарска икона Богородице Тројеручице уствари типа Богородице Одигитрије — Наставнице. Том приликом г. Мирковић је истакао и једну интересантну и важну чињеницу, која досада није довољно узимана у обзир: манастир Хиландар посвећен је Богородици Одигитрији — Наставници, а манастир Студеница Богородици Евергетиди — Благодетелници. Тврђењу г. Мирковића није ни мало тешко поткрепити поузданим доказима. За Хиландар, на пример, то се јасно каже у првим редовима Хиландарског типика: „Исписаније и оуказаније житию соушесе въ манастыри прѣс(ве)тые б(огороди)це наставнице“¹. А за Студеницу имамо, поред других потврда², и изрично сведочанство које се налази на почетку Живота св. Симеона од св. Саве: „Послѣди же тѣхъ сы нашъ с(ве)тыи монастырь

¹ Вл. Ђоровић, Списи св. Саве (1928) 14. Упор. стр. 28 (двапут), 71, 72, 75, 80, 84, 115, 119, 131, 136, 142, 146, 147. Тако и у Животу св. Симеона од св. Саве (ibid. 171). Међутим хиландарски јеромонах Доментијан, Живот св. Симеона и св. Саве (изд. Ђ. Даничић) 1865, 61, 72, 165 пише за Хиландар да је „домъ прѣсветыѣ богородице благодательнице хиландарьскыѣ“. У санкцији једне хиландарске повеље краља Стефана Душана (ту се он назива Стефаном IV — о томе Радмила С. Петровић, Архив за правне и друштвене науке XVI, 1928, 160) стоји: „... да љсть проклетъ... и ѣтъ прѣчистиѣ богородице и ѣдыг(три)је...“ (Miklošič, Monumenta Serbica, 1858, 111). Али у санкцији друге једне хиландарске повеље тога истога краља (од фебруара 1340 год.) пише: „... да разоритъ Господь Богъ, и прѣчиста љего Мати, благодѣтельница и застоупница Хиландарьска...“ (А. Соловјев, Одабрани споменици, 1926, 125).

² Студеничка повеља (Р. Šafařík, Památky, 1873 — Okázky 93 = Ст. Новаковић, Законски споменици, 1912, 569); Стефан Првовенчани, Живот св. Симеона (Р. Šafařík, Památky, 1873, 9, 12, 14); Доментијан, Живот св. Симеона и св. Саве (изд. Ђ. Даничић) 1865, 45, 61. — Судећи по једном бакорезу из 1733 год., у манастиру Студеници је постојала и црква посвећена св. Богородици Одигитрији (Вл. Р. Петковић, Манастир Студеница, 1924, 16).

създа, егоже и нарече въ име прѣс(ве)тыѣ вл(а)д(и)ч(и)це наше б(о)городице бл(а)годѣтелнице“.¹

Чудновато је да ту чињеницу није уочио В. Јагић и да је није имао на уму при расправљању о односу Хиландарског и Студеничког типика према Типику цариградског манастира св. Богородице Евергетиде — Благодетелнице (Споменик 34, 1898, 1—66). Јагић је ту изнео ово своје тачно запажање о преводу самога натписа Евергетидског типика: „Богородица хиландарска зваше се „наставница“ ὁδηγέτρια, па је тако и замијењен израз грчког оригинала, у којем према назвању грчког манастира стоји ἡ Εὐεργέτις“ (стр. 4). Али Јагић није приметио да је Студеница посвећена Богородици Евергетиди. То је чињеница која не би била од мале важности за саму његову расправу. Помоћу ње, на пример, Јагић би објаснио, зашто се у 11 глави Студеничког типика каже „Богородице благодѣтелнице“ — „сасвим према грчкому“, како Јагић истиче (стр. 28) —, док у истој глави Хиландарског типика стоји „Богородице наставници“.² За 12 главу Студеничког типика, у којој се јавља иста појава потпуног слагања с грчким текстом у називу Богородице,³ Јагић би могао одет употребити то објашњење. Хиландарски типик на том месту задржава Богородичин назив из грчког оригинала.⁴ Ту „нетачност“ Јагић не би морао да тумачи претпоставком, да се „може бити овдје није... мислило толико на назвање цариградског богородичног манастира, колико на опћенити епитет благодѣтељница“ (на н. м. 29); нашао би свакако и боље и тачније тумачење. На једном месту Јагић чини ову

¹ Вл. Ђоровић, *op. cit.* 153. Упор. и стр. 161. — Још Свет Н. Вуловић, О књижевном раду св. Саве (из Просветног гласника) 1895, 4—5 мислио је да је Савин Живот св. Симеона уствари прва глава Студеничког типика. Г. П. Поповић, Кратке белешке о списима св. Саве (Наставник XVII, 1906, 347) дао је за то више лепих и тачних разлога, који потврђују Вуловићево мишљење.

² Вл. Ђоровић, *op. cit.* 71. Тако још на стр. 72, 75, 79—80, 84, 115, 119, 131 (в. Гласник 40, 1874, 175).

³ Ту је појаву констатовао и А. Дмитријевскій, Описание литургическихъ рукописей I, 1 (1895) XLVIII нап. 1; он је то навео као доказ да је Студенички типик ближи грчком оригиналу. Упор. В. Јагић на н. м. 62 (Јагић је своју расправу и писао поводом ове књиге).

⁴ Вл. Ђоровић, *op. cit.* 74. Али у почетку те главе (*ibid.*, 72) замењује га називом Наставница.

констатацију: „Знатније је истакнути, да у једанаестој глави студеничка редакција вјерно слиједи стопе грчког оригинала, говорећи о празнику „прѣставлениа“ („успенија“) богородице, који је у хиландарским замијењен празником „Ваведене-нија““ (стр. 63). Кад се зна да је храм Хиландарске цркве Ваведење¹, а храм Студеничке саборне цркве Успење Богородичино (Велика Госпојина),² онда је сасвим јасно, зашто је дошло до разлике о којој говори Јагић.

У тој својој студији, као што је познато, В. Јагић је подробно и исцрпно изложио, да су Хиландарски и Студенички типик уствари превод пролога Евергетидског типика. Јагић је ту, поред осталог, тврдио још и ово, „да је пријевод с евергетидског грчког оригинала био један, да се тај гдје и гдје тачније сачувао, и ако у касноме пријепису, у студеничком типичу, него ли у хиландарском, пошто у студеничком није толико измијењено према другојачијим приликама студеничким, колико у хиландарском према његовим потребама“. „Да се код студеничког типика имало пред очима само готови према својим приликама мјестимице предругојачени типик хиландарски — образлажавао је одмах своје тврдње В. Јагић — како би могао био студенички текст баш на оним мјестима, гдје хиландарска редакција одступа од грчког оригинала, вјерно сачувати редакцију евергетидског грчког оригинала?“. „То се не може ни помислити, да би тако било“ — извео је закључак В. Јагић, па је непосредно затим наставио своја излагања: „Пријевод биће био најприје израђен тачно према грчкому оригиналу, тачно вељу у колико је преводилац умно бити тачан, ма и до несмислице. Тада је један екземплар пријевода удешен према потребама манастира студеничкога, други према потребама хиландарским, али је то урађено на истоме мјесту, ваљда од истог човјека, под надзирањем самог Саве“.³

¹ Види Немањину (Симеонову) хиландарску повељу — Вл. Ђорђевић, *op. cit.* 3.

² Вл. Р. Петковић, *op. cit.* 1—2 и Народна Енциклопедија IV, 489.

³ В. Јагић на н. м. 62. За то да су оба писана на Светој Гори и „лако може бити“ од истог човека, „јамачно под надзором самога Саве“, упор. и стр. 65. — При пресуђивању ових Јагићевих тврдњи и при разматрању мојих даљих излагања не треба губити из вида, да је Јагић утвр-

Основни закључак Јагићев о постојању једног превода, на основу кога су настале прераде, Хиландарска и Студеничка, даје ми, чини ми се, права да изнесем једну своју претпоставку, за коју несумњиво говоре извесне чињенице и околности. Мени изгледа да би се могло претпоставити, да тај превод Евергетидског типика није учињен за манастир Хиландар, већ за манастир Студеницу.¹ Превод је свакако рађен на Светој Гори и под Савиним надзором²; само, томе се послу приступило због Студенице, и то несумњиво на захтев самога Немање. Да је превод типика био намењен Студеници, сведочи већ тај факт, што је избор пао баш на Евергетидски типик. Заиста, за Студеничку св. Богородицу Евергетиду шта је природније но преводити типик Цариградске св. Богородице Евергетиде. У то време Немања је већ озбиљно мислио да остави престо и да се као монах повуче у манастир Студеницу.³ А не би било немогуће да је Немања већ тада био монах у Студеничком манастиру који се довршавао. И у једном и у другом случају, сасвим појмљиво, Немања се у то време још више и још преданије морао интересовати за Студеницу и њено уређење. А већ и иначе, од њега као оснивача и ктитора манастирског морао је доћи налог, да се предузме превођење типика. Можда би се могло ићи још и даље, и претпоставити да је превод био

дио још и ово: (1) да Студенички типик одступа од Хиландарског на неким местима на којима се Хиландарски слаже с грчким оригиналом, (2) да се „понешто разилазе... и међу собом и од грчкога“, и (3) да „има и таквих сугласица међу студеничким и хиландарским текстом, којима нема ослоњаца у грчком евергетидском оригиналу“ (ibid. 63).

¹ Г. П. Поповић, О књижевном делу св. Саве (Браство 28, 1934, 39) пише: „Студеница је дотле [пре данашњег Студеничког типика) морала имати неки типик, какво било правило по којем су се монаси управљали, за које ми данас не знамо“. Г. П. Поповић свакако има право: Студеница је имала типик; само не неки други, већ онај исти који и доцније, наравно у основи исти.

² Г. Ј. Мирковић, Хиландарски типик св. Саве (из Годишњице 44) 1935, 1—3 износи разлоге да је преводилац био сам св. Сава. Г. Мирковић је требао узети у обзир и расправу Г. А. Белића, Прилози историји словенских језика (Глас 62, 1901, 220—240), чији резултати иду њему у прилог.

³ Да је Немања баш у Студеници желео да испуњава своје завете о монашком животу, изрично казује Стефан Првовенчани — Šafařík, Památky, 1873, 9.

готов и већ послат у Суденицу, и по њему се тамо владало и управљало, кад је Немања, као великосхимник Симеон¹, дошао на Свету Гору и доцније, заједно са Савом, обновио манастир Хиландар. И када се приближило време да се мисли на уређење живота у Хиландару, онда је Сава морао осетити потребу да се онај већ преведени типик преудеси и прилагоди приликама хиландарским. При том се могао обазрети и на примедбе, чињене од стране оних који су били у могућности да виде онај преведени типик какав је у примени и да запазе све његове мане и недостатке. А и сам Сава тада је имао више монашког искуства и више се разумевао у пословима око стварања и уређења једне манастирске заједнице, па је могао и са своје стране настојати да се типик што боље и што целисходније преради. Тако је ваљда стваран Хиландарски типик, који је свој коначни вид добио тек после смрти Немањине (1200 год.)² У то исто време можда је у Хиландару, Савиним старањем, вршена и прва прерада типика за Студеницу. Потстицај за тај посао дошао је свакако из саме Студенице, чија братија је с правом морала желети да има типик, који ће бити прилагођенији манастирским приликама и потребама. У Хиландару је тада још живео студенички ктитор, и већ због тога не би било неразумљиво, да се баш ту радило на типiku за Студеницу.³

¹ П. Поповић, О хронологији у делима св. Саве (Глас 112, 1924, 53—80). Упор. и мишљење Ил. Руварца (П. Стевановић, И. Руварац о хронологији у делима св. Саве, Прилози IV, 1925, 243).

² По г. П. Поповићу, О књижевном делу св. Саве (Браство 28, 1934, 37—8), 1199 или 1200 год. са додацима који су „само мало доцнији“ (Упор. и П. Поповић, О хронологији у делима св. Саве, Глас 112, 1924, 52 у нап.) Г. Вл. Ђоровић, Свети Сава (Браство XVI, 1921, 21, 28) ставља у 1200 год.; доцније, у Народној Енциклопедији IV, 373, одступа од те хронологије и прихвата готово опште датирање: 1200—1208 (односно 1199—1207; зависи које се године узму као године смрти Немањине и преноса његових моштију). Ст. Новаковић, Законски споменици, 1912, 348—349 тачно је запазио, да је Типик из времена пре но што је Сава постао јеромонахом. Није још утврђено кад је Сава рукоположен за јеромонаха; свакако око 1204 год.

³ У доба када је превођен Евергетидски типик није се још мислило на подизање српског манастира на Светој Гори, па зато по свој прилици Сава није ни задржао препис тога превода. Доцније, када је требало спремати типик за Хиландар, није се наравно предузимало ново превод

Друга прерада Студеничког типика потиче из оног времена, када је Сава написао Живот св. Симеона, удесивши тако да то буде прва глава самога типика.¹ Тако су, по моме мишљењу, постали Студенички и Хиландарски типик.

Студеница је посвећена св. Богородици Евергетиди свакако због тога, што је студенички оснивач и ктитор, велики жупан Стефан Немања, у своме животу имао неке јако упечатљиве доживљаје, које су га трајно везали за тај цариградски манастир и који су га испунили топлим и дубоко побожним осећањима према св. Богородици Евергетиди. Такве доживљаје Немања је једино могао имати за време свога бављења у Цариграду после савладаног његовог отпора и после његове предаје цару Манојлу (1172 год.). К. Јиречек је у својој Историји Срба I² (1922) 193 покупио све податке из историских извора који се на то односе. По њима судећи, у Цариграду је Немања морао да претрпи најгора понижења и да поднесе највеће душевне патње, кад је имао да „краси... царски триумф“ и да буде „поздрављен грдњом и подсмехом од стране цариградског пука“, а, сем тога, да гледа „фреско — слике које величају славна дела

ђење, већ је свакако затражен из Студенице онај ранији превод. Том приликом Студеничани су могли молити свога ктитора, да се и за њих типик прегледа, измени и допуни. — Као доказ да је прва прерада Студеничког типика заиста чињена у Хиландару (посвећеном св. Богородици Наставници) могу се навести она места из његовог текста на којима се Богородица назива Наставницом, а не Благодетелницом, као што стоји у оригиналу и као што би се очекивало да ће стајати и у типичу прерађиваном за манастир, посвећен св. Богородици Благодетелници (Изд. К. Јиречека, Гласник 40, 1874, 177, 179 = В. л. Ђоровић, *op. cit.* 136, 142. Упор. В. Јагић на н.м. 65).

¹ После преноса моштију Симеонових (1208). По Ст. Новаковићу, Примери књижевности и језика, 1904³, 208, „приликом преноса“. По Свет. Вуловићу, Из старе српске књижевности (Годишњица VII, 1885, 90), „Јамачно одмах после преноса моштију, а најдаље између 1207 и 1215“. Доцније, Вуловић, О књижевном раду св. Саве (из Просветног Гласника) 1895, 15 нап. 28 и 16 нап. 30 мислио је да је „типик могао бити написан после 1220 године“ (О томе ћу говорити у посебној расправи). О допуњама у XIII и XIV веку упор. В. Јагић на н.м. 49 и 64. Није убедљиво излагање А. Гавриловића, Записи о биографији Стевана Немање од св. Саве (Наставник X, 1899, 7—8) и Св. Сава (1900) 116—7. Г. П. Поповићу, О књижевном делу св. Саве (Братство 28, 1934, 39) „изгледа стварније претпоставити да је типик постао одмах после 1208 или у почетку 1209“.

царева, а особито оне које се њега тичу и које су означене са именом Неемана“. Иако зато нема директних потврда у изворима, мени изгледа да се по свему да закључити, да је за време свога бављења у Цариграду Немања био заточен у манастиру св. Богородице Евергетиде. Тамо се он морао усрдно молити св. Богородици Евергетиди за помоћ и утеху у тим тешким часовима. И када се најзад ослободио, пошао је у своју земљу са топлотом и побожном захвалношћу према св. Богородици Евергетиди. Тада се заветовао да подигне манастир и да га из захвалности посвети св. Богородици Евергетиди.

Завет свој Немања није одмах испунио. Зашто — ми то данас не знамо. Можда су га омели догађаји који су се низали један за другим. Требало је ратове водити. Требало је уређивати земљу. Требало се борити с кривоверјем које се ширило. А можда је Немања остављао да доцније гради Студеницу, када буде могао да је што лепшу подигне и да је што богатије украси и обдари 1190 год. Немања је поражен на Морави и морао је да нуди мир грчкоме цару Исаку Анђелу. Тај пораз није био толики, да се Немања нађе у истом положају као некада.¹ Али ипак, Немања се тада морао сетити тешких цариградских дана и свога завета св. Богородици Евергетиди. Можда је и сам пораз тиме тумачио, што завет није испунио. После закљученог мира Немања је почео да гради Студеницу.²

Ђорђе Св. Радојичић

(Наставиће се)

¹ К. Јиречек, *op. cit.* 202 и Ст. Станојевић, *Немања* (из *Годишњице* 42) 1933, 27—29.

² А. Гавриловић, *Св. Сава* (1900) 33—34, 58 и *Студеница* (*Коло Ц.* 1901) 181; Љуб. Јовановић, *Прилошки хронологији живота Стевана Немање и Светога Саве* (*Глас* 61, 1901, 82—84). Упор. Ст. Станојевић, *op. cit.* 29 и *Св. Сава* (1935)9.